

ЖЕКЕ ҚАРЖЫ

Банк депозиттерінің жеке
қаржыларды басқарудағы
маңыздылығы

Сұрақтар

- Банк депозиті түсінігінің мазмұны
- Банк депозиттерінің түрлері
- Банкте депозит ұстаудың артықшылықтары мен кемшіліктері

Банктік қызметтер нарығында бәсеке күресінің дамуы және жаһандық экономикалық өзгерістердің өзгермелілігінің жылдам динамикасы қаржы институттарын жаңа ұғымдарды қолдануға және банктік депозиттердің қолданыстағы түрлерін жаңғыртуға ынталандырады.

Қазіргі заманғы банктер секторы барлық деңгейдегі салымшыларды тартуға арналған депозиттік операциялардың кең спектрімен ерекшеленеді. Ескі және жаңа инвесторлар үшін күрделі күрес кездейсоқ емес, өйткені депозиттер ретінде алынған қаражаттар басқа қаржы операцияларында негізгі пайда алу үшін пайдаланылады.

Қолма-қол ақшаны салу үшін депозит таңдау туралы мәселе болған кезде, көптеген инвесторлар бар ұсыныстардың алуан түрінен шатасады. Олардың әрқайсысын банктің жарнамалық қызметі белсенді түрде шешім қабылдауға итермелейді. Әрине, жарнамада негізгі артықшылықтары көрсетіледі, ал кемшіліктер жарнама науқанынан тыс қалады.

Сіз қалай дұрыс таңдау жасайсыз? Бастапқыда, инвестор өзіне қандай банктік депозиттің ең пайдалы болатынын шешуі керек. Осы мақсатта қаржы әлеміндегі ең танымал банктік депозиттерді терең талдап, зерттеуді ұсынамыз.

Депозит - бұл қаржы компаниясының пайдасына есептелген ақша сомасы.

Көбінесе, белгілі бір мерзімге банкке белгілі бір сома ақша аударылғанда депозит деп саналады, ал банк бұл соманы пайыздық мөлшерлеменен қайтаруға міндетті.

Кейде «депозит» термині ақша қаражатын шотқа салғанда, мысалы, валюта нарығында немесе қор нарығында трейдер бақылайтын ақша сомасы ретінде қолданылады.

Қрапайым тілде депозитті ресторан қызмет атқару сегментінде де қолдануға болады, мысалы, оларды үстелді брондау үшін депозит сұрайды, бірақ клиент келіп ас мәзірі бойынша тапсырыс бергеннен кейін, жалпы шотты төлеу үшін пайдалана алатын салым деп есептеледі. Дегенмен, ең алдымен, депозит - бұл банктік салым.

Депозит уақытша бос қаражатты сақтау мен көбейтудің ең қауіпсіз әдісі болып саналады. Тарихи жағынан, қаржы секторында банктердің клиенттерге деген сенімділігі жоғары және бірнеше себеп бар:

1. экономикалық дағдарысқа қарамастан, банктердің көпшілігі жылдан жылға, ал кейде ондаған жылдар бойы тұрақтылықты көрсетеді;
2. банктер басқа қаржы компанияларынан (инвестициялық банктер мен қорлар, брокерлер, дилерлер, зейнетақы қорлары және т.б.) айырмашылығы барлық аспектілерде мемлекет тарапынан өте тығыз реттеледі;
3. халықтың депозиттерін тарту, банктер клиенттердің ақшаларын тәуекелді активтерден құтқаруға көмектесетін клиенттердің ақшасын инвестициялауға болатын активтердің өте қатал тізіміне ие;
4. барлық банктік мекемелер депозиттерді сақтандыру қорларының қатысушылары болып табылады (банк банкрот болған жағдайда бұл қор клиентке қаражатын кем дегенде ішінара қайтарады, тәуекелдерді барынша азайту бойынша банк депозиттерінің басты артықшылығы).

Банктік салым, яғни депозит - белгілі бір мерзімге табысты сақтау немесе алу мақсатында немесе өтелгенге дейін немесе жасалған келісім-шарттың пайда болуына дейін жеке тұлғаларға және заңды тұлғаларға банкте немесе банктік емес кредиттік және қаржылық мекемеде орналастырылған қолма-қол ақша.

Мерзімді депозиттер мен «сұранысты» депозиттер бар. Депозитордың ақшасын пайдалану үшін банк процент түрінде ақшалай сыйақы төлейді.

Банк депозиттерінің түрлері.

- Талап етілетін салымда нақты қайтару мерзімі жоқ. Инвестор барлық салынған қаражаттарды немесе соманың бір бөлігін кез келген уақытта қайтара алады. Мұндай үлес төмен пайыздық ставкалармен сипатталады, бұл оның тартымдылығын біршама азайтады, алайда қолма-қол ақшаны алу мүмкіндігі және қажет болғанда салымды толықтыру депозитке тұрақты сұраныс туады.

- Талап ету депозитіне қарағанда мерзімді депозит, шартта көрсетілген нақты өтеу мерзіміне ие. Сыйақы ставкалары әлдеқайда жоғары. Депозит мерзімінің соңында банк салымшымен толық көлемде, оның ішінде пайыздарды қайтарады. Егер инвестор ақшаны мерзімінен бұрын қайтарғысы келсе, банк бас

Кітап: Жеке қаржы

Дәріс: Банк депозиттерінің жеке қаржыларды басқарудағы маңыздылығы

тартуға құқығы жоқ. Дегенмен, коммерциялық мүдделерді қорғау үшін осындай депозитті мерзімінен бұрын жабу үшін банк клиентке айыппұл салу мүмкіндігін алады.

Мерзімді салымдар көп жағдайда басқа да түрлерге бөлінеді:

1. Сақтаушы депозиттер - халық арасында ең танымал мәртебесі бар және ең аз функциялар жиынтығымен қамтылған депозит. Жиі капиталдандырумен бірге қолданылады.
2. Жинақ салымдары копилка түрінде ұсынылады. Оларды еркін ақшалай қаражат ағыны ретінде оңай төлеуге болады. Жинақтаушы бағдарламалардың танымалдығы үлкен соманы жинақтау үдерісін жеделдететін кешенді ұсыныстардың арқасында жүзеге асырылады. Клиентті автокөлікке немесе жылжымайтын мүлікке арналған банкке жинап, банк жинақ бағдарламасы бойынша депозит ашу туралы ұсыныс жасайық, содан кейін оны сатып алу үшін жоғалтылған сомаға кредит беруді уәде етеді.
3. Есеп айырысу салымдары инвесторға пайыздарды алудың немесе белгілі бір соманы пайдаланудың ай сайынғы (немесе өзге де аралық) мүмкіншіліктерімен орналастырылған қаражатты ішінара бақылауға мүмкіндік береді. Банк депозиттерді толықтыруға тыйым салмайды, бірақ клиент пайыздық мөлшерлемені сақтау үшін шот бойынша келісімшартта көрсетілген соманы ұстап тұруға міндетті.

Банк депозиттерінің түрлерін тереңдетіп қарастырайық

Депозиттер шот ашылған кезде белгілі бір міндеттемелер орындалған жағдайда депозиттердің иесі болып табылатын басқа тұлғаның атына бір адамның салымды ашуымен сипатталады. Салымның иесі қаражатты тек автордың жазбаша келісімімен ғана пайдалана алады. Салымшыға қойылатын талаптар заңға қайшы келмеуі керек. Салымшы өз міндеттемелерін өзгертуге құқылы, егер инвестор олардың орындалуы туралы дәлелдеме берсе немесе инвестор қайтыс болған жағдайда.

Салым салушылардың түрлеріне қарай:

- Жеке тұлғаларға арналған депозиттер қарапайым азаматтарға арналған және арнайы иммунитетке ие. Өйткені банктер салымдардың сақтандыру жүйесін сақтауға міндеттейтін мемлекет бақылауында болады
- Заңды тұлғаларға арналған депозиттер ұйымдармен бос ақша қаражатын орналастыру үшін пайдаланылады. Депозитті ашу өзара тиімді шарттар жасау үшін банкпен ұйымның келіссөздерімен бірге жүреді. Банк әдетте депозитті мерзімінен бұрын жабуға тыйым салады. Айта кету керек, заңды тұлғалар үшін салымдар депозиттерді сақтандыру жүйесіне жатпайды.

Депозит валютаның түрлері бойынша мынадай болады:

- Теңгемен.
- Валютамен.

Сонымен қатар, теңгедегі депозиттердің жылдық пайыздық ставкасы шетел валютасындағы депозиттерге қарағанда әдетте айтарлықтай жоғары. Мұның себебі - ТМД елдеріндегі инфляцияның жоғары деңгейі, ұлттық валютаның азаматтық сенімсіздікпен ұштасуы.

Банктік депозиттердің басқа түрлері.

Мамандандырылған депозиттер азаматтардың жекелеген санаттарына арналған. Олар: зейнетақы, студент, жалақы, балалар, ардагерлерге жарналар. Әдетте, мұндай депозиттердің табыстылығы жоғары дәрежеде болады, олардың шарттары басқа депозиттер түрлерімен салыстырғанда, әрине, қолайлы болып табылады, бірақ жоспарланған азаматтар ғана мамандандырылған бағдарламаларды пайдалана алады.

Экзотикалық жарналар. Анық мысал ретінде металл кен орындары болып табылады. Осындай салымның мәні - әлемдік нарықтардағы оның құнының өсуі есебінен табыс әкелетін банктен алынған қымбат металды виртуалды сатып алу. Сыйақы ақшалай емес, граммен есептеледі. Депозитті жабу жаппай нарықтық құнына негізделі отырып, металдың массасын ақшаға айналдыруды білдіреді.

Индекстелген депозит - ең төменгі тіркелген пайыздық мөлшерлемесі бар мерзімді салымның түрі.

Табыстың негізгі көрсеткіші депозит туралы келісімде көрсетілген белгілі бір нарық индикаторына байланысты. Бұл жаңартылмайтын жер ресурстары (алтын, күміс, платина ...), минералды шикізаттар (мұнай, табиғи газ ...), валюта бағамы және т.б. болуы мүмкін. Сәтті болған жағдайда, мысалы, платина индекстелген депозиттің негізгі активі болған және оның әлемдік нарықтағы өсуі жақсы нәтиже көрсеткен кезде, инвестор тұрақты ставкадан басқа негізгі актив бойынша кірісті депозиттің бүкіл кезеңіндегі оның құнының артуына бара-бар мөлшерде кіріс алады. Қарама-қарсы жағдайда, базалық активтің бағасы түпнұсқадан төмен болады - инвестор минусқа түспейді, өйткені салымның «денесі» өзгеріссіз қалады. Индекстелген депозит бойынша максималды тәуекел тек төмен пайыздық мөлшерлемесі бар депозитке

Кітап: Жеке қаржы

Дәріс: Банк депозиттерінің жеке қаржыларды басқарудағы маңыздылығы

уақытша сақтау кезінде ғана көрінеді. Негізгі кемшілігі - банктің депозитті мерзімінен бұрын жабу үшін айыппұл салу.

Келесі сұрақ банкте депозит ұстаудың артықшылықтары мен кемшіліктерін талдауға арналған.

Ақшаңызды бөтен адамдарға сақтауға аударудың мәні қандай? Қазіргі банк жүйесі матраста, жастықтың астында және шұлықтар ішінде ақшаларды сақтаудың маңыздылығын шығарады. Депозиторлар банкке өз қаражатын пайдалануға сенім білдіретіні үшін банк салымшыларға процент түрінде сыйақы төлейді.

Яғни шоттағы ақшасы оның иесіне табыс әкеледі. Пайыздарды есептеудің көптеген түрлері бар - депозиттердің мерзімі аяқталғанда, капитализациямен бірге және онсыз. Оларды толығырақ қарастырайық. Банктің депозит мерзімінің соңында төлейтін проценті, клиент оны банкке шығарғанға дейін, депозиттің сомасына жай ғана қосылады.

Мысалы, 10% жылдық ставка бойынша жылына 500 доллар салсаңыз, онда сізде бір жылдан соң 550 доллар болады.

Сонымен қатар, пайыздар сіздің ағымдағы шотыңыздағы ақшаға есептеледі. Белгілі бір уақытта банк жүйесі сіздің шотыңыздағы қаражаттың сомасын тексереді және оларға процент есептейді. Пайыз қазіргі уақытта қолданылатын пайыз ставкасы бойынша есептеледі. Есепке алынатын пайыз сомасы айына бір рет аударылады. Пайыздар тоқсан, жарты жыл, бір жыл және т.б. алынуы мүмкін.

Депозиттің көлемі бұрынғы қалпында қалады, бірақ тұрақты табыс алып отырсыз. Жоғарыда келтірілген мысал пайыздық мөлшерлемені капиталдандырусыз есептеу әдісіне жатады.

Капиталдандыру депозит сомасына пайыздық мөлшерлеме қосылады деп болжайды, ал келесі кезеңде сыйақы қазірдің өзінде жинақталған пайыздық мөлшерлеме сомасына есептеледі.

Бірінші көзқарастағы айырмашылық көп емес, бірақ егер салымның көлемі айтарлықтай үлкен болса, пайызды капиталдандыру пайыздық мөлшерлемесі салымның едәуір ұлғаюына әкеп соғады.

Сондай-ақ, олардың мерзімі ішінде толтырылуы мүмкін депозиттер бар. Бұл жағдайда пайыздық мөлшерлеме сомасы «қосылған» сомаға пропорционалды түрде көбейеді.

Депозит салғанға кейін не істеуге болмайды – біріншіден, оны мерзімінен бұрын банктен алуға болмайды. Бұл жағдайда, әдетте, оның табысы аз болады және қалыпты ағымдағы шоттағы табысқа тең болады.

Осыған байланысты, сіз өзіңіздің бюджетіңізден депозиттің сомасын «алып тастамас» бұрын, оны жақын арада қажет етпейтініне көз жеткізіңіз.

Банктік салым келісімшарттарының маңызды тұстары:

- салымның валютасы, депозит және бастапқы жарнаның сомасы;
- салым бойынша процент мөлшерлемесі;
- банктік салым келісімшартының түрі;
- салымды өтеу мерзімі;
- депозитордың қайтару міндеті туындаған жағдайда банк міндеттері;

Кімнің атына депозит ашылады, жеке тұлғаның тегі, аты, әкесінің аты, төлқұжат деректемелері, заңды тұлғаның атауы және орналасқан жері, оның тұрақты жұмыс атқарушы органының орналасқан жері толық көрсетілуі;

- тараптардың біреуінің өтініші бойынша келісімге қол жеткізу керек басқа шарттар.

Депозитормен жасасқан банктік салым келісімшарты – заңды тұлғалар жоғарыда көрсетілген шарттардан немесе басқа заңдардан басқа мынадай маңызды шарттарды қамтуға тиіс:

1. депозиттердің қаражатын толтыру тәртібі;
2. салымшының міндеттемені орындамаған немесе осы шартты мерзімінен бұрын бұзған жағдайда салымшының қаражаттарын қайтару тәртібі;
3. міндеттемені орындамағаны үшін салымшының жауапкершілігі.

Салымшылар банктік немесе банктік емес қаржы институтын өздерінің қолма-қол ақшамен орналастыруға және бір немесе бірнеше банкте және бір немесе бірнеше банктік емес қаржы ұйымдарында салымдарға ие болуға құқылы.

Депозиттердің шарттары әртүрлі қаржы институттарында айтарлықтай ерекшеленеді. Бірақ кез келген банктің келісінде белгіленген стандартты өлшемдерді анықтаудың жалпы критерийлері бар. Негізгі

Кітап: Жеке қаржы

Дәріс: Банк депозиттерінің жеке қаржыларды басқарудағы маңыздылығы

мәселелер:

- Ашылған депозит бойынша негізгі пайыздық мөлшерлеме;
- Салымның барынша мүмкін сомасы;
- Стандартты мерзім, келісім-шартта көзделген төлем тәртібі, сондай-ақ пайыздарды капиталдандыру;
- Шотты одан әрі толықтыру мүмкіндігі;
- Депозитті мерзімінен бұрын жабу, сондай-ақ оны ұзарту мүмкіндігі.

Депозит ашпас бұрын, клиенттер контракт бойынша банктер ұсынатын шарттарды егжей-тегжейлі зерделеп, ең тиімді нұсқаны таңдауы тиіс.

Пайыздық мөлшерлеме салымшылардың көбі бағдарланатын салым үшін ең маңызды шарт болып табылады.

Көптеген адамдар ставкалардың екі түрі бар екенін біледі:

- Бекітілген. Келісімшарттың бүкіл ұзақтығында өзгертілмейді. Бұл ставканың ең кең таралған түрі;
- Еркін. Прцент мерзіміне бірнеше рет өзгертуі мүмкін. Мұндай жағдайда депозиттер өте сирек ашылады. Әдетте, алғашқы айларда жоғары тариф белгіленеді, содан кейін пайыз азаяды. Бұл клиенттердің барлығына бірдей тиімді емес.і. Сонымен қатар, жоғары пайыздық ставка кезінде келісімшартты тоқтату тек пайызды жоғалту арқылы ған мүмкін.

Таңдалған депозитке қандай пайыздық мөлшерлеме орнатылғанын білу үшін депозиттік шартты мұқият оқып шығыңыз.

Пайыздық мөлшерлеме көптеген факторларға байланысты:

1. Депозит сомасы;
2. Қаражатты орналастыру мерзімі;
3. Депозиттің нақты шарттары (толықтыру, ішінара алу мүмкіндігі);
4. Депозит валютасы;
5. Клиенттің санаттары (зейнеткер, жалақы алатын клиент және т.б.);
6. Банктің өзіндік саясаты.

Депозиттердің артықшылықтары мен кемшіліктері

Депозиттің негізгі артықшылықтары келесілер:

- Салымның жалпы сомасының есептелген пайыз мөлшеріне байланысты үздіксіз көбеюі;
- Шарт бойынша көрсетілген уақытқа дейін салынған қаражат алынбайды - бұл ақша жұмсаудан тартынуға және қажетті соманы жинақтауға мүмкіндік береді;
- Депозиттердің кейбір түрлері тұрақты түрде шотты толтыру мүмкіндігін ұсынады;
- Қысқа уақыт ішінде сіз жалпы жарнаның мөлшерін айтарлықтай арттыра аласыз.

Кемшіліктері:

- Кез-келген қаржы институтының күтпеген жерден банкроттыққа ұшырау қаупі бар;
- Стандартты пайыздық мөлшерлеме салыстырмалы түрде төмен;
- Мерзімінен бұрын шығарылған жағдайда, банк негізгі салым бойынша процент есептеуді тоқтатады.

Инвестициялық депозит ашу тәуекелдігі «екі біреу» түріндегі артықшылықтарды бағалайтын адамдарға кеңес беріледі. Классикалық депозит - бұл ақшаны үнемдеу және пайыздарды алу арқылы капиталды ұлғайту мүмкіндігі. Өзара қорлар кірістілік пен қауіпсіздік кепілдігін бермейді. Аралас өнім жинақталған капиталды табысты бөледі. Оның қауіпсіздігі мен қауіп-қатері бір уақытта «бірге өмір сүреді». Егер сәтті болса, банк инвестициялық қорын сатудан түскен кіріс клиенттің активтеріне депозиттегі жоғары пайыздық мөлшерлеме түрінде түседі және ол тұрақты депозиттен түсетін пайдадан айтарлықтай асып түседі.

12-дәрістің түйіндемесі

Депозит дегеніміз не?

Яғни «депозит» термині банкке сақтау үшін ақша аударуды білдіреді. Олар шарт бойынша белгіленген мерзімде және шарттарда қайтарылуға тиіс.

Депозит - бұл банкпен депозиттелген ақшалар, уақыты және шарттар мен келісімшартта көрсетіледі.

Банктер ұсынған депозиттердің негізгі түрлері:

Қазіргі уақытта коммерциялық банктер ұсынатын депозиттердің түрлері шартты депозит орналастыруды жоспарлап отырған адамның мақсатына байланысты бірнеше топқа бөлінеді.

- Мерзімді жинақ салымдары
- жинақ салымдары;
- талап етуге дейінгі салымдар.

Түрлі банктердегі аталған депозиттердің түрлері біріктірілуі және басқа функциялармен толықтырылуы мүмкін.

Сонымен қатар, депозиттердің негізгі түрлері депозит валютасы түріне, салым сомасына және орналастыру уақытына қарай өзгереді.

Банкте депозит ұстаудың артықшылықтары мен кемшіліктері.

Мерзімді жинақ салымдары. Бұл салым белгілі бір кезеңге орналастырылған депозиттердің ең көп тараған түрі.

Артықшылықтары: жоғары пайыздық мөлшерлеме және депозиттерді қосымша басқару функциялары (қаражатты ішінара алу, депозитті мерзімінен бұрын жабу, пайыздарды монетизациялау).

Сонымен қатар, мерзімді жинақ салымдары пайыздарды капиталдандыруды көздейді, яғни депозит бойынша ай сайынғы (тоқсан) пайыздар депозиттердің негізгі сомасына қосылады және келесі есептеу капиталдандырылған пайыз мөлшерін ескереді. Депозиттік калькулятор сыйақы мөлшерлемесіне байланысты депозиттегі кірісті анықтауға көмектеседі.

Жинақ салымдары. Бұл белгілі бір мақсат үшін қажетті ақша сомасын жинақтау мүмкіндігін білдіреді.

Артықшылықтары: депозит мерзімінде кез келген уақытта салымды толықтыру және депозиттерді ұзарту жүйесі. Яғни, депозитор депозиттік шоттың мерзімі аяқталғанда, банкке қатысты қолданылмады, депозитті ұзарту сәтінде ағымдағы бағамен автоматты түрде сол мерзімге ұзартады.

Талап етуге дейінгі салымдар. Артықшылықтары: оларда қаражатты сақтаудың қатаң келісілген мерзімі болмайды және инвестор өз қаражатын кез-келген уақытта пайдалана алады.

Мұндай депозиттердің кемшілігі басқа депозиттермен салыстырғанда төмен пайыздық мөлшерлеме деп атауға болады.

Талап етуге арналған депозиттер банктерде ақша үнемдеуді қалайтындар үшін және кез-келген уақытта олардың жинақ ақшаларын пайдалана алатындар үшін өте қолайлы.

Дербес жұмыстарға арналған тапсырмалар

- Банк депозиттерін жеке қаржыларды басқару үшін тиімді қолдануға болады ма? өз пікіріңізді жазыңыз.
- Банк депозиттерінің қандай түрлерін ең сенімді деп есептейсіз? Неге?
- Қазақстандық банктер ұсынатын депозит түрлері мен олардың шарттары сізді қанағаттандырады ма?

Бақылау сұрақтары:

1. Банк депозиті түсінігіне анықтама беріңіз.
2. Банк депозиттерінің түрлерін атаңыз.
3. Банк депозиттері түрлерінің айырмашылығы неде?
4. Депозит түрін таңдағанда қандай факторларды ескеру қажет??

Қосымша ресурстар

А.Герасимов.: Финансовый ежедневник. Как привести деньги в порядок: М: Издательство Эксмо, 2017г. 160 с

В.Савенко.: Миллион для моей дочери. Пошаговый план накоплений. Естественные законы в бизнесе : М: Издательство: Манн, Иванов и Фербер, 2013 г. 205 с.